

Демократичні цінності як основа розвитку сучасної освіти в Україні

Гомонюк Олена Михайлівна¹, Левко Мар'яна Іванівна²

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2025	Освіта/Педагогіка	37.014.5:321.7(477)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19708045>

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та практичні засади становлення демократичних цінностей як основи розвитку сучасної освіти в Україні. Обґрунтовано, що демократичні цінності виступають ключовим чинником трансформації освітньої системи, оскільки забезпечують її орієнтацію на особистість, реалізацію прав і свобод людини, рівність можливостей, партнерство та участь усіх суб'єктів освітнього процесу. Доведено, що в умовах демократичного освітнього середовища здобувачі освіти набуває статусу активного суб'єкта, здатного до критичного мислення, відповідального вибору та ефективної соціальної взаємодії.

Проаналізовано наукові підходи до трактування сутності демократичних цінностей в освіті, зокрема аксіологічний, компетентнісний, особистісно орієнтований і діяльнісний. Узагальнення цих підходів дозволяє розглядати демократичні цінності як інтегративну основу освітнього процесу, що поєднує знання про права людини, навички участі у суспільному житті, уміння співпрацювати, комунікувати та приймати відповідальні рішення. Підкреслено, що демократичні цінності визначають не лише зміст освіти, а й характер взаємодії між її учасниками, сприяючи формуванню суб'єкт-суб'єктних відносин.

Окреслено основні напрями реалізації демократичних цінностей у сучасній освітній практиці, серед яких впровадження інтерактивних методів навчання, розвиток критичного мислення, забезпечення академічної свободи, розширення автономії закладів освіти, підтримка самоврядування, а також створення інклюзивного та безпечного освітнього середовища. Визначено, що ефективність цих процесів значною мірою залежить від рівня готовності педагогів до впровадження демократичних підходів і здатності освітніх інституцій до інноваційних змін.

Наголошено на певних суперечностях у процесі демократизації освіти, зокрема збереженні елементів авторитарної педагогічної культури, формалізації демократичних практик і розриві між задекларованими цінностями та їх практичною реалізацією. Це зумовлює необхідність системних змін у підготовці педагогічних кадрів, удосконаленні освітньої політики та впровадженні сучасних педагогічних технологій.

Зроблено висновок, що демократичні цінності є фундаментальною основою модернізації освіти в Україні та необхідною умовою формування активної, відповідальної та соціально свідомої особистості. Їх цілісна інтеграція в освітній процес забезпечує перехід від декларативного засвоєння принципів демократії до їх реального втілення в освітній практиці та суспільному житті.

¹ доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3849-788X>

² кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8648-6715>

Ключові слова: демократичні цінності, демократизація освіти, освітній процес, громадянська освіта, компетентнісний підхід, освітнє середовище, академічна свобода, соціальна активність, особистісний розвиток.

Democratic Values as the Foundation for the Development of Modern Education in Ukraine

Annotation. The article examines the theoretical and practical foundations for establishing democratic values as the basis for the development of modern education in Ukraine. It substantiates that democratic values act as a key factor in the transformation of the educational system, as they ensure its orientation toward the individual, the realization of human rights and freedoms, equality of opportunities, partnership, and the participation of all actors in the educational process. It is proved that within a democratic educational environment, a learner acquires the status of an active subject capable of critical thinking, responsible decision-making, and effective social interaction.

The study analyzes scientific approaches to interpreting the essence of democratic values in education, including axiological, competence-based, learner-centered, and activity-based approaches. The generalization of these approaches makes it possible to consider democratic values as an integrative foundation of the educational process, combining knowledge about human rights, skills of participation in social life, and the ability to cooperate, communicate, and make responsible decisions. It is emphasized that democratic values determine not only the content of education but also the nature of interaction among its participants, contributing to the formation of subject–subject relationships.

The main directions for implementing democratic values in modern educational practice are outlined, including the introduction of interactive teaching methods, the development of critical thinking, the provision of academic freedom, the expansion of institutional autonomy, the support of student self-governance, and the creation of an inclusive and safe educational environment. It is determined that the effectiveness of these processes largely depends on the level of teachers' readiness to implement democratic approaches and the ability of educational institutions to adopt innovative changes.

Attention is drawn to the existence of certain contradictions in the process of democratizing education, in particular the persistence of elements of authoritarian pedagogical culture, the formalization of democratic practices, and the gap between declared values and their practical implementation. This necessitates systemic changes in teacher training, the improvement of educational policy, and the introduction of modern pedagogical technologies.

It is concluded that democratic values constitute a fundamental basis for the modernization of education in Ukraine and are a necessary condition for the formation of an active, responsible, and socially conscious individual. Their comprehensive integration into the educational process ensures the transition from the declarative understanding of democratic principles to their real implementation in educational practice and social life.

Keywords: democratic values, democratization of education, educational process, civic education, competence-based approach, educational environment, academic freedom, social activity, personal development.

Вступ

У сучасних умовах суспільного розвитку освіта відіграє ключову роль у формуванні особистості, здатної до активної участі в демократичному житті держави. Для України, яка перебуває на етапі глибоких соціально-політичних трансформацій та інтеграції до європейського простору, особливого значення набуває становлення демократичних цінностей як фундаменту освітньої системи. Саме освіта стає тим середовищем, у якому закладаються основи громадянської свідомості, відповідальності, свободи вибору та поваги до прав людини.

Демократичні цінності, такі як рівність, справедливість, толерантність, свобода думки і слова, участь у прийнятті рішень, взаємоповага та партнерство, виступають не лише ідеологічними орієнтирами, а й практичними принципами організації освітнього процесу. Вони визначають нову парадигму взаємодії між педагогом та здобувачем освіти, сприяють переходу від авторитарної моделі навчання до особистісно-орієнтованої, де кожен здобувач освіти розглядається як активний суб'єкт освітньої діяльності.

Реформування української освіти, зокрема в межах концепції Нової української школи, спрямоване на впровадження демократичних підходів в освітній процес. Це передбачає розвиток критичного мислення, формування громадянських і соціальних компетентностей, залучення здобувачів освіти до самоврядування, а також створення безпечного й інклюзивного освітнього середовища. Водночас реалізація цих завдань супроводжується низкою викликів, серед яких – інерційність традиційної педагогіки, недостатня підготовка педагогічних кадрів до демократичних практик та обмеженість ресурсів.

Актуальність дослідження демократичних цінностей у сучасній українській освіті зумовлена необхідністю формування покоління громадян, здатних не лише користуватися своїми правами, але й нести відповідальність за розвиток суспільства. Освіта в цьому контексті виступає важливим інструментом демократизації, соціальної згуртованості та сталого розвитку держави.

Демократичні цінності є не лише складовою змісту освіти, але й визначальним чинником її організації, що забезпечує гармонійний розвиток особистості та сприяє утвердженню демократичного суспільства в Україні.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі демократичних цінностей як стратегічного орієнтира розвитку сучасної системи освіти в Україні, а також аналіз практичних шляхів їх реалізації в освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика впровадження демократичних принципів в освітній процес є предметом ґрунтовного наукового аналізу як у вітчизняному, так і в зарубіжному науковому дискурсі. Вона розглядається у контексті модернізації освіти, становлення громадянського суспільства та інтеграції освітніх систем у глобальний і європейський простір.

Теоретичні засади демократизації освіти були закладені у працях зарубіжних учених, зокрема Дж. Дьюї, який розглядав освіту як ключовий механізм функціонування демократії та підкреслював нерозривний зв'язок між школою і громадянським суспільством. У його концепції школа виступає моделлю демократичного середовища, де формуються навички співпраці, відповідальності та критичного мислення. Ідеї деліберативної демократії отримали подальший розвиток у працях Е. Гутманн, яка обґрунтовувала важливість діалогу, рівноправної участі та морального виховання як основ демократичного суспільства.

У вітчизняній педагогічній науці питання демократизації освіти активно досліджуються такими науковцями, як В. Кремень, В. Андрущенко, С. Клепка та інші. Зокрема, у працях В. Кременя обґрунтовується перехід від авторитарної педагогіки до людиноцентричної моделі освіти, що базується на принципах толерантності, відкритості та партнерства між учасниками освітнього процесу [3].

Українські дослідники також акцентують увагу на необхідності формування громадянської компетентності, розвитку критичного мислення та активної соціальної позиції здобувачів освіти як ключових результатів демократичної освіти.

Сучасні дослідження підкреслюють, що демократизація освіти є стратегічним напрямом розвитку освітньої системи України, який пов'язаний із впровадженням принципів рівності, участі, інклюзивності, поваги до прав людини та соціальної відповідальності. Водночас у наукових працях наголошується на значному розширенні

кола дослідників, які вивчають цю проблему, що свідчить про її міждисциплінарний характер і актуальність.

Разом із тим, незважаючи на вагомий теоретичний і практичний доробок, низка аспектів досліджуваної теми залишається недостатньо розробленою. Зокрема, потребують подальшого наукового осмислення механізми адаптації демократичних цінностей до умов цифровізації освіти, розвитку інформаційного суспільства та трансформацій сучасного українського соціуму. Сучасні виклики, пов'язані з глобалізаційними процесами, війною, соціальною нестабільністю та швидким розвитком технологій, вимагають оновлення підходів до формування демократичних цінностей в освітньому середовищі.

Результати

Оволодіння системою цінностей у процесі становлення особистості є важливим механізмом, що визначає її мислення, світогляд, поведінку та загальний рівень свідомості. У зв'язку з цим актуальним є уточнення сутності поняття «цінності». Сам термін бере свій початок ще в античній філософії, зокрема у працях Аристотеля, однак у науковий обіг його було введено у 60-х роках XIX століття В. Віндельбандом і Г. Ріккертом. У вітчизняній науці дослідження цієї проблеми активізувалися з 60-х років XX століття [15].

У межах нашого дослідження використовуємо таке визначення: цінність – це поняття, що відображає людську, соціальну та культурну значущість певних явищ і результатів діяльності, а також виступає особливим типом світоглядної орієнтації людини, яка включає уявлення, сформовані в конкретній культурі, про ідеал, мораль, добро та красу [12, с. 107].

Європейські освітні традиції базуються на ключових ціннісних засадах Європейського Союзу, закріплених у низці міжнародно-правових документів, зокрема у Хартії Європейського Союзу про основоположні права. До основних із них належать: свобода, людська гідність, справедливість, рівність, дотримання прав людини та солідарність [16].

Згідно з положеннями Хартії Європейського Союзу про основоположні права, людська гідність передбачає визнання унікальності кожної особи та гарантує право на життя, а також фізичну й психічну недоторканність.

Свобода охоплює широкий спектр прав, зокрема свободу думки, совісті та релігії, свободу вираження поглядів і доступу до інформації, а також право на освіту та працю.

Рівність означає недопущення будь-яких форм дискримінації та передбачає рівні можливості незалежно від статі, віку, мови, культури чи релігії, а також захист прав дітей і людей похилого віку.

Дотримання прав людини розглядається як визнання та забезпечення природних прав особистості, що гарантуються міжнародним правом.

Справедливість включає право на ефективний правовий захист, презумпцію невинуватості та інші процесуальні гарантії.

Солідарність передбачає соціальний захист, право на справедливі умови праці, захист від необґрунтованого звільнення, заборону дитячої праці та доступ до соціальних послуг [16].

Таким чином, зазначені цінності становлять фундамент європейського правового та освітнього простору, забезпечуючи розвиток демократичного суспільства, захист прав і свобод людини, а також формування умов для соціальної справедливості, рівності та взаємної відповідальності.

Демократичні цінності виступають світоглядним орієнтиром, що визначає привабливість демократичного устрою для глобальної спільноти та легітимізує

необхідність його захисту. Це ключовий компонент політичної свідомості, який розглядає особистість і соціум як фундаментальні блага, що актуалізуються через практичну політичну діяльність. Аксиологічна природа цих цінностей розкривається у площині етичних категорій «добра» та «зла», знаходячи своє реальне втілення у конкретних демократичних нормах та їхній неухильній реалізації суб'єктами соціальних відносин [2].

Згідно з підходом Л. Ордіної, концепт сучасної демократії виходить за межі лише індивідуальної свободи, охоплюючи сукупність реальних передумов для реалізації соціально-політичної суб'єктності особистості. Це передбачає наявність права на вільний вибір, свободу висловлювань та переконань. Фундаментальний каркас демократичних цінностей у такому трактуванні формується навколо таких категорій, як відкритість, толерантність, справедливість, а також етичних засад гуманізму та милосердя [10].

Дослідники Р. Холлоб, Е. Хаддлестон та П. Крапф визначають ціннісний фундамент демократичного громадянства через категорії прав людини, рівності, свободи та сталого розвитку. Ці ідеали безпосередньо трансформуються у відповідні поведінкові установки особистості. Зокрема, йдеться про розвиток толерантності до різноманіття, готовність до конструктивної співпраці та розподілу відповідальності. Важливою ознакою демократичної особистості, за їхньою концепцією, є поєднання інтелектуальної чесності з навичками демократичного лідерства та здатності ефективно функціонувати в умовах невизначеності [8].

М. Бессонова, О. Бірюков та С. Бондарук пропонують комплексну систему цінностей, необхідних для розбудови демократичного суспільства. Автори акцентують увагу на таких засадах:

- суб'єктність громадянина: поєднання громадянськості (баланс власних та суспільних інтересів), компетентності (обізнаність) та відповідальності (захист демократичних здобутків від пасивного споживання);
- свобода та автономія: розрізнення свободи як відсутності гноблення («негативна») та як наявності умов для самореалізації («позитивна»), що доповнюється правом на приватність та моральну незалежність;
- правовий та етичний фундамент: визнання конституціоналізму як основи співіснування та людської гідності як ключового об'єкта громадянського виховання;
- соціальна взаємодія: розвиток громадянських асоціацій через солідарність і довіру, а також сприйняття соціального порядку не як відсутності конфліктів, а як здатності цивілізовано їх врегульовувати за допомогою встановлених процедур [11].

Дослідниця О. Локшина підкреслює, що європейський напрям розвитку вищої освіти доцільно впроваджувати через реалізацію чотирьох основних цілей, визначених у Європейській стратегії для університетів. Серед них:

- зміцнення європейського виміру у сфері вищої освіти та наукових дослідженнях;
- підтримка закладів вищої освіти як осередків європейського способу життя;
- розширення ролі університетів як рушійних сил цифрової трансформації та екологічної сталості; а також утвердження їхнього лідерства у розвитку різних сфер європейського суспільства.

На думку науковця, заклади вищої освіти повинні виступати центрами формування, поширення та популяризації демократичних цінностей європейського освітнього простору [5].

І. Скоромовська визначає та характеризує шість базових демократичних цінностей, що лежать в основі розвитку європейської освіти: свободу, людську гідність, справедливість, рівність, дотримання прав людини та солідарність [15].

Також авторка окреслює умови, необхідні для засвоєння майбутніми педагогами європейських демократичних цінностей, серед яких:

- оновлення змісту освітніх компонентів; опанування європейського досвіду організації освітнього процесу;
- проведення для здобувачів освіти тематичних тренінгів, воркшопів, круглих столів і навчально-методичних семінарів;
- застосування інтерактивних методів навчання (мозкового штурму, групових дискусій, кейс-аналізу), проектної діяльності, рольових ігор, а також методів розвитку критичного й аналітичного мислення;
- інформування студентів про можливості міжнародного стажування та академічної мобільності, зокрема в межах програми Erasmus+;
- урахування результатів неформальної освіти в освітньому процесі;
- забезпечення функціонування закладів вищої освіти на засадах демократії, рівності, поваги до людської гідності, толерантності та гуманізму [15].

У дослідженнях В. Шамрай аналізується взаємозв'язок між освітньою політикою держави та демократичними цінностями. Дослідниця підкреслює, що модернізація освіти в Україні неможлива без впровадження демократичних принципів управління, академічної свободи та автономії закладів освіти. Освіта є інструментом формування «демократичної людини», здатної до критичного мислення і відповідальної участі в суспільному житті [18].

М. Матішак, І. Скоморовська та Н. Захарасевич підкреслюють, що зміст освітніх програм підготовки майбутніх педагогів має базуватися на демократичних цінностях. Запровадження культури демократії в систему професійної підготовки сприяє формуванню комфортного, мотивуючого та справедливого освітнього середовища, в якому всі учасники освітнього процесу почуваються вільно, взаємодіють і усвідомлюють особисту відповідальність за результати своєї діяльності [6].

Процес становлення демократичних орієнтирів здобувачів освіти є складним багатовекторним явищем, зумовленим сукупністю зовнішніх та внутрішніх детермінант. Традиційно в науковій літературі виокремлюють чотири ключові групи чинників, що впливають на цей процес:

- макросоціальні чинники (особливості соціально-політичного середовища країни);
- мікросоціальні чинники (вплив найближчого оточення – сім'я, референтні групи однолітків);
- інформаційно-культурні чинники (роль медіатехнологій та культурного контенту);
- інституційні чинники (системний вплив освіти, виховання та процесів цілеспрямованого самовиховання особистості) [2; 4; 7; 14].

Як зазначає С. Кострюков, домінуючу роль у цій системі відіграє соціальне середовище. Через трансляцію певного способу життя суспільство інтегрує демократичні цінності у внутрішню структуру особистості. Це сприяє створенню ізоморфної системи «суспільство–особистість», де індивід не просто засвоює зовнішні норми, а набуває сталої спрямованості на реалізацію соціально значущих цілей [2].

Процес засвоєння цінностей молоддю відбувається нелінійно. На початкових етапах соціалізації в мікроспільнотах (насамперед у сім'ї) спостерігається механічне вбирання базових норм, які сприймаються як беззаперечні. Проте в міру дорослішання та розширення сфер соціальної взаємодії молодь починає проявляти вибірковість. Пріоритетними для освоєння стають цінності тих формальних і неформальних груп, які мають для особистості найвищу референтну значущість.

Особливе місце у цьому процесі посідає спосіб життя, який на макро- та мікрорівнях сприяє трансформації абстрактних демократичних ідеалів у внутрішні риси характеру людини. Критерієм вибору тієї чи іншої цінності є її суб'єктивна значущість – здобувачі

освіти схильні інтегрувати в систему власних орієнтацій лише ті об'єкти та норми, які оцінюються як необхідні або корисні для задоволення персональних потреб [2].

Важливо підкреслити, що цінність закріплюється у свідомості лише після проходження крізь досвід і практичну перевірку. Практика виступає не лише критерієм істини, а й каталізатором постійної переоцінки та оновлення ціннісних систем.

В умовах сучасної трансформації українського соціуму спостерігається значна диференціація потреб здобувачів. Це призводить до глибокої індивідуалізації ціннісних орієнтацій, що, з одного боку, свідчить про розвиток особистої свободи, а з іншого – створює додаткові виклики для успішної соціальної інтеграції молоді.

У сучасному інформаційному суспільстві медіафактор набуває стратегічного значення. Саме через канали масової комунікації (зокрема телебачення та інтернет-платформи) поширюються світоглядні стереотипи та моделі поведінки. ЗМІ залишаються провідним інструментом політичної соціалізації. За статистичними даними, понад 90% населення отримує базову суспільно-політичну інформацію саме з телевізійних джерел. Таким чином, медіа не лише інформують, а й безпосередньо конструюють уявлення молоді про рівень соціальної справедливості та демократичності сучасного суспільства [2].

I. Силадій наголошує, що демократична освіта виступає фундаментальним складником професійної підготовки майбутніх педагогів. На думку дослідника, педагог має не лише особисто адаптуватися до життєдіяльності в демократичному соціумі, а й оволодіти компетенціями для реплікації цього досвіду в освітньому процесі. Кінцевою метою такої підготовки є формування особистості громадянина, спроможного реалізувати власний творчий потенціал та гармонізувати індивідуальні інтереси із суспільними запитами. Сучасний розвиток освіти в Україні відбувається в умовах глибоких суспільних трансформацій, європейської інтеграції та становлення демократичних засад у всіх сферах життя. У цьому контексті демократичні цінності: свобода, рівність, права людини, толерантність, участь у прийнятті рішень стають визначальним фундаментом освітньої політики та практики. Вони визначають не лише зміст освіти, а й характер взаємодії між її суб'єктами, формують нові підходи до організації освітнього процесу та окреслюють стратегічні напрями розвитку освітньої системи загалом [14].

Узагальнення наукових підходів дозволяє визначити демократичні цінності освіти як цілісну систему принципів і орієнтирів, що включає права і свободи людини, рівність і недискримінацію, участь у прийнятті рішень, плюралізм думок, толерантність і повагу до різноманітності, а також відповідальність і громадянську активність. Реалізація цих цінностей здійснюється через зміст освіти, методи навчання, організацію освітнього середовища та характер взаємодії між його учасниками.

Демократичні цінності виконують низку важливих функцій у розвитку освіти. Зокрема, вони формують світоглядну основу особистості, сприяють її соціалізації у демократичному суспільстві, стимулюють розвиток критичного мислення та творчості, а також визначають партнерський характер взаємин між педагогом і здобувачем освіти. Водночас науковці відзначають наявність певних проблем у процесі впровадження демократичних принципів в освітню практику, серед яких збереження елементів авторитарної педагогіки, формальний характер реалізації демократичних підходів, недостатній рівень підготовки педагогів та розрив між задекларованими цінностями і реальною практикою.

Демократичні цінності виступають фундаментальною основою розвитку сучасної освіти в Україні, визначаючи її зміст, принципи організації та стратегічні напрями. Водночас ефективна реалізація цих цінностей потребує комплексних змін у системі освіти, що передбачає модернізацію освітньої політики, удосконалення педагогічної

практики та підготовку фахівців, здатних працювати в умовах демократичного освітнього середовища.

Висновки

Отже, демократичні цінності є не декларативним компонентом, а системоутворювальною основою розвитку сучасної освіти в Україні. Вони визначають зміст, принципи, організаційні форми та характер взаємодії в освітньому процесі, забезпечуючи його орієнтацію на особистість, її права, свободи та потреби. Демократизація освіти постає як комплексний і багатовимірний процес, що охоплює як нормативно-правову, так і педагогічну, управлінську та світоглядну складові.

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що ключовою функцією демократичних цінностей є формування громадянської компетентності особистості, здатної до відповідальної участі в суспільному житті, критичного мислення та прийняття самостійних рішень. Освіта у цьому контексті виступає провідним соціальним інститутом, який не лише відтворює демократичні норми, а й активно формує їх через зміст навчання, методи викладання та освітнє середовище.

Процес впровадження демократичних цінностей у вітчизняну освітню практику залишається суперечливим і нерівномірним. З одного боку, спостерігається поступове впровадження європейських освітніх стандартів, розвиток академічної свободи, автономії закладів освіти та елементів самоврядування. З іншого – зберігаються риси авторитарної педагогічної культури, формалізація демократичних практик і недостатня готовність педагогів до реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Це свідчить про наявність розриву між задекларованими цінностями та їх практичним втіленням.

Ефективна реалізація демократичних цінностей потребує системних змін, зокрема переосмислення ролі педагога як фасилітатора й партнера в освітньому процесі, впровадження інтерактивних і діалогічних методів навчання, розвитку критичного мислення та створення безпечного, інклюзивного освітнього середовища. Важливим є також посилення громадянської освіти як інтегрованого компонента освітніх програм.

Перспективи подальшого розвитку освіти в Україні безпосередньо пов'язані з поглибленням демократичних трансформацій, що передбачає інтеграцію європейських цінностей, підвищення якості підготовки педагогічних кадрів, розширення автономії закладів освіти та забезпечення реальної участі всіх суб'єктів освітнього процесу в ухваленні рішень. Особливої актуальності це набуває в умовах суспільних викликів та необхідності відновлення й розвитку країни.

Таким чином, демократичні цінності виступають не лише орієнтиром, а й необхідною умовою модернізації освітньої системи України, забезпечуючи її відповідність сучасним європейським стандартам та сприяючи формуванню активного, відповідального і свідомого громадянина.

Список використаних джерел

1. Дзюбенко О. Демократизація освіти як стратегічний напрям розвитку громадянського суспільства в Україні. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2025. Вип. № 6. С. 92-97. URL: <https://journals.univ.zhitomir.ua/index.php/psy/article/view/196>
2. Кострюков С.В. Формування демократичних цінностей студентської молоді в трансформаційний період : автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.10 «Філософія освіти». Київ, 2004. 19 с.
3. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в системі сучасних цінностей. *Вісник НАПН України*. 2023. Вип. № 5(1). С. 1-6. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5126>

4. Куц Г.М. Демократичні принципи в освітньому процесі: політико-культурний контекст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія. 2018. Вип. 2. С. 46–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2018_2_6
5. Локшина О. Політика європейського союзу у галузі освіти і навчання: цілі, пріоритети, ініціативи. *Український педагогічний журнал*. 2024. Вип. № 4. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/816/988>
6. Матішак М., Скоморовська І., Захарасевич Н. Культура демократії у змісті професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Українське дошкілля: синергія вітчизняного досвіду і зарубіжних інновацій*. 2025. Вип. 2 (4). С. 38-46.
7. Невинна Г. Громадянська освіта як необхідна умова розбудови сталої демократії. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Політологія. 2025. Вип. 20. С. 76-81. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/225/220>
8. Освіта для демократичного громадянства: посібник для підготовки вчителів з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (удосконалена версія – вересень 2007 р.) / Р. Холлоб, Е. Хаддлстон, П. Крапфтайн ; пер. з англ. та адапт. Л. М. Ващенко ; за ред. Е. Хаддлстона ; заг. ред. укр. версії Н.Г. Протасової. Київ : НАДУ, 2009. 92 с.
9. Опанасюк В.В. Демократична освіта як важлива функція сучасної держави (на прикладі інтегрованого курсу з демократії для закладів вищої освіти). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін: зб. наук. праць. Київ. 2021. Вип. 30. С. 37–48.
10. Ордіна Л.Л. Демократичні цінності як фактор мотиваційного забезпечення культуротворчого середовища ВНЗ. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2009. Вип. № 3 (27). Ч. 2. С. 142-146.
11. Основи демократії: навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / авт. колектив : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін., за заг. ред. А. Колодій ; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. проект «Демократична освіта». Київ : Вид-во «Ай- Бі», 2002. 684 с.
12. Рибак О. Цінності та ціннісні орієнтації, їхнє значення у розвитку особистості. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2017. Вип. 1. С. 105-113.
13. Силадій І.М. Демократичні зміни в системі вищої освіти. *Освітньо-науковий простір : науковий журнал / Educational scientific space : scientific journal*. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ : Видавництво Ліра-К. 2021. Вип. 1. С. 74–81.
14. Силадій І.М. Основні фактори формування демократичних цінностей студентської молоді. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2018. Вип. СХХХ (140). С. 194–204.
15. Скоморовська І. Демократичні цінності в професійній підготовці майбутніх вихователів: європейський вимір. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2025. Вип. 4. С. 17–22. URL: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.4.3>
16. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
17. Холод Н. Демократична освіта в Україні: специфіка, проблеми, шляхи їхнього розв'язання. *Соціальні комунікації: теорія і практика / Social Communications: Theory and Practice*. 2024. Вип. 16(1). С. 129–141. URL: <https://doi.org/10.51423/2524-0471-2024-16-1-2>

18. Шамрай В. Освітня політика та цінності демократії. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. Вип. 21. Том 177. С. 56-63. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/89/88>